

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної  
Кафедра початкової освіти

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА  
«ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ  
УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ»**

Студентки 2 курсу МАПЗ групи  
Освітньої програми: Початкова освіта  
Спеціальності 013 Початкова освіта  
Галузі знань: 01 Освіта / Педагогіка  
Ступеня вищої освіти магістра

**Панасюк Тетяна Андріївна**

керівник: кандидат педагогічних наук,  
доцент Олійник Наталія Анатоліївна

Розширена шкала \_\_\_\_\_

Кількість балів: \_\_\_\_\_ Оцінка: ECTS \_\_\_\_\_

Голова комісії \_\_\_\_\_  
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії \_\_\_\_\_  
(підпис) (ініціали, прізвище)

\_\_\_\_\_ (ініціали, прізвище)

\_\_\_\_\_ (ініціали, прізвище)

## ЗМІСТ

|                                                                                                                                                            |            |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>ВСТУП .....</b>                                                                                                                                         | <b>3</b>   |
| <b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....</b> | <b>7</b>   |
| 1.1. Поняття мультикультурності у сучасному науковому дискурсі.....                                                                                        | 7          |
| 1.2. Формування мультикультурної компетентності учнів початкової школи як педагогічна проблема.....                                                        | 18         |
| 1.3. Особливості організації освітнього середовища початкової школи.....                                                                                   | 33         |
| <b>РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ .....</b>                                         | <b>51</b>  |
| 2.1. Критерії, показники та рівні сформованості мультикультурної компетентності учнів молодшого шкільного віку.....                                        | 51         |
| 2.2. Організація, методика проведення та результати констатувального етапу експерименту.....                                                               | 60         |
| 2.3. Організаційно-педагогічних умов формування мультикультурної компетентності учнів молодшого шкільного віку в освітньому середовищі.....                | 74         |
| 2.4. Форми, методи роботи з формування мультикультурної компетентності.....                                                                                | 82         |
| 2.5. Динаміка сформованості мультикультурної компетентності учнів молодшого шкільного віку (за результатами формувального етапу експерименту).....         | 88         |
| <b>ВИСНОВКИ.....</b>                                                                                                                                       | <b>93</b>  |
| <b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>                                                                                                                     | <b>96</b>  |
| <b>ДОДАТКИ.....</b>                                                                                                                                        | <b>104</b> |

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Сучасні інтеграційні процеси орієнтовані на входження України у світовий освітній, культурний та економічний простір і спонукають до підготовки покоління, здатного до співжиття з різними людьми, що розширює можливості міжкультурного спілкування.

Тому разом із громадянським вихованням важлива роль належить мультикультурному вихованню учнів у закладах загальної середньої освіти як найбільш масових соціокультурних інституціях сьогодення.

Модернізація початкової освіти, впровадження концепції Нової української школи зумовлюють потребу в оновленні освітнього змісту, структури, форм і методів навчання.

Перед початковою школою стоїть важливе завдання: формування цілісної особистості, яка володіє різними компетенціями, необхідними важливими в житті. Відтак, метою освітнього процесу стає формування не просто вмінь і навичок, а певних компетентностей особистості, які допомагають дитині адаптуватися в суспільстві та вповні мірі реалізувати свої можливості в житті. Основні засади реформи початкової освіти України викладено в нормативних документах, у яких декларуються принципи полікультурності, мультикультурності та поліетнічності.

Про важливість означеної проблеми наголошується в основних державних і нормативних документах: документи ООН, Ради Європи, ЮНЕСКО, Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція національно-патріотичного виховання, Концепція Нової української школи, Державний Стандарт початкової освіти, у яких зазначається, що навчання та виховання повинні сприяти усвідомленню людиною свого коріння й місця у сучасному світі, прищепленню поваги до інших культур.

В основу реформування національної системи початкової освіти, в розглянутому нами контексті, покладено такі фундаментальні дослідження:

концепція полікультурної освіти (В. Борисенков, Ю. Давидов, М. Кузьмін, Л. Супрунова); проблема формування мультикультурної компетентності особистості (І. Васютенкова, Г. Даутова, Н. Філатова, Є. Щеглова та ін).

Важливе значення у контексті нашого дослідження мають праці, присвячені проблемі виховання толерантності (О. Газман, О. Дрозд, А. Коржуєва, Н. Олійник, В. Попков, В. Сітарєва); дослідження різним аспектам формування етнічної ідентичності і культури міжнаціональних відносин (Дж. Беррі, В. Заслуженюк, Н. Лебедева, О. Романова).

Серед п'яти ключових компетентностей в освіті, визначених у звіті «Ключові компетенції для Європи» за програмою Ради Європи, визначено компетентності, пов'язані з життям у багатокультурному суспільстві, покликаних контролювати прояви расизму і ксенофобії, сприяти розвитку у зростаючих покоління міжкультурних компетенцій, таких як прийняття відмінностей, повага до інших і здатність жити з людьми інших культур, мов і конфесій.

Актуальність проблеми мультикультурної освіти учнів початкової школи зумовлена сприйнятливістю молодшого шкільного віку до освітньо-виховних впливів, закладанням морально-культурних основ особистості молодшого школяра, у зв'язку з активним формуванням їх характеру, установок, стереотипів поведінки, мислення, світогляду, що надає можливість прищеплювати національні та загальнолюдські цінності, виховувати шанобливе ставлення до іншої культури.

Соціальна значущість і педагогічна актуальність проблеми формування мультикультурної компетентності, зумовили вибір теми дослідження: **«Формування мультикультурної компетентності учнів молодшого шкільного віку в освітньому процесі».**

**Мета дослідження:** теоретично обґрунтувати ефективність організаційно-педагогічних умов формування мультикультурної компетентності учнів молодшого шкільного віку та продіагностувати рівень сформованості мультикультурної компетентності учнів молодшого шкільного віку в освітньому

процесі.

**Об’єкт дослідження** – мультикультурна компетентність учнів молодшого шкільного віку в освітньому процесі.

**Предмет дослідження** – організаційно-педагогічні умови формування мультикультурної компетентності учнів молодшого шкільного віку в освітньому процесі.

**Завдання дослідження:**

1. З’ясувати стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії і практиці роботи початкової школи та уточнити зміст ключових понять дослідження.
2. Розкрити особливості організації освітнього середовища початкової школи.
3. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості мультикультурної компетентності в учнів молодшого шкільного віку.
4. Запропонувати ефективні методи та форми роботи з формування мультикультурної компетентності учнів молодшого шкільного віку в освітньому процесі.

Для досягнення мети і реалізації завдань дослідження застосовувались такі наукові методи:

- теоретичні: аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури з проблеми дослідження, вивчення педагогічного досвіду, порівняльний аналіз;
- емпіричні: методи педагогічної діагностики (бесіда, анкетування, спостереження, створення уявних ситуацій, педагогічний експеримент), якісний аналіз результатів експерименту.

**Експериментальна база дослідження.** Дослідно-експериментальна робота здійснювалася впродовж 2023-2024 років на базі Комунального закладу «Погребищенський ліцей №1». Упродовж усіх етапів дослідження у ньому

взяли участь 44учні.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалась у процесі експериментальної роботи. Основні положення і висновки висвітлювались у матеріалах науково-практичних конференцій та у публікаціях:

1. *Панасюк Тетяна*. Використання комунікативно-ігрових прийомів у формуванні збірник матеріалів I Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Наукові перспективи та методичні інновації в розвитку початкової освіти» (м. Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 18 квітня 2024 р.) / редкол.: Н. Олійник, В. Імбер, Н. Казьмірчук, Г. Кіт, Н. Комарівська, Л. Любчак, Н. Стахова, Ю. Бондар; за заг. ред. Н. Олійник. Вінниця, 2024. Вип. 1. с 487-491.

2. *Олійник Н., Панасюк Т.* Міжкультурна компетентність молодших школярів як науково-педагогічна проблема. The 2nd International scientific and practical conference «Perspectives of contemporary science: theory and practice» (April 1-3, 2024) SPC «Sciconf.com.ua», Lviv, Ukraine. 2024. pp. 497-503.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 2 розділів (8 підрозділів), висновків до розділів та загальних висновків, списку літератури (82 джерела), додатків. Основний обсяг роботи становить 95 сторінок.

## ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можемо зробити такі висновки:

1. На основі аналізу вітчизняної і зарубіжної філософської психолого-педагогічної літератури про сутність формування мультикультурної компетентності учнів молодшого шкільного віку досліджено стан розробленості означеної проблеми в теорії та практиці. Розкрито сутність ключових понять дослідження: «мультикультурна компетентність», «формування мультикультурної компетентності учнів молодшого шкільного віку», «освітній процес».

Мультикультурна компетентність учнів молодшого шкільного віку протрактовується як готовність учня до міжкультурної взаємодії з ровесниками, толерантного ставлення до культурної своєрідності співрозмовника, шанобливого ставлення до культурної спадщини рідного народу та культурних і життєвих цінностей інших людей, демонстрації норм міжкультурного етикету.

2. Визначено такі особливості організації освітнього процесу щодо формування мультикультурної компетентності молодших школярів: врахування вікових та психологічних особливостей, забезпечення психолого-педагогічного супроводу, впровадження педагогіки партнерства, застосування інтегрованих, інтерактивних, проєктних та інформаційних технологій, залучення учнів до розв'язання ситуативних завдань, формування активної життєвої позиції.

Доведено, що формування мультикультурної компетентності в освітньому процесі, окрім організованої навчальної та позакласної виховної роботи, включає сукупність навчальних та виховних ситуацій міжетнічної, міжрелігійної та міжрегіональної взаємодії. Обґрунтовано, що провідна роль у створенні освітнього середовища належить педагогові. Від його готовності до такої діяльності залежить ефективність освітнього процесу.

3. Виходячи з теоретичного аналізу наукових джерел з формування мультикультурної компетентності учнів молодшого шкільного віку в освітньому процесі, визначено структуру мультикультурної компетентності в єдності когнітивного (засвоєння зразків і цінностей національної і світової культури),

мотиваційно-ціннісного (формування ціннісних здатностей учнів до міжкультурної комунікації й обміну, розвиток толерантності), комунікативно-діяльнісного (активна соціальна взаємодія з представниками різних культур) компонентів. Визначено критерії (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, комунікативно-діяльнісний), показники та схарактеризовано рівні сформованості мультикультурної компетентності учнів початкової школи (оптимальний, середній, мінімальний).

Результат констатувального етапу експерименту засвідчив, що значний відсоток молодших школярів мають мінімальний рівень сформованості мультикультурної компетентності – 47,8 % у ЕГ і 42,8 % у КГ. Такий мінімальний рівень зумовлено поверхневими знаннями про мультикультурність, пасивною позицією стосовно дотримання норм толерантної поведінки, що виявляється у байдужості, відокремленості, несформованими ціннісними орієнтаціями, проявами нетерпимості до інших культур і народів, низьким рівнем культури міжнаціонального спілкування.

4. Визначено найбільш ефективні форми взаємодії (інтегровані уроки, уроки за технологією розвитку критичного мислення, ігри-інсценізації, імітаційні ігри, сімейні свята, вікторини, фестивалі національностей) та методи (інтегративні, стратегії розвитку критичного мислення, проєктні, ігрове моделювання).

Експериментально перевірено ефективність методики реалізації організаційно-педагогічних умов: організація педагогом міжкультурної комунікації суб'єктів освітнього процесу; інтеграція мультикультурного змісту освітнього середовища початкової школи; реалізація освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства. Порівняння результатів на констатувальному та формувальному етапах експерименту засвідчило позитивну динаміку рівнів сформованості мультикультурної компетентності учнів молодшого шкільного віку в експериментальній групі (мінімальний 7,5%) порівняно з контрольною (мінімальний 44,6%).

Здійснене дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів окресленої



проблеми. У процесі наукового пошуку визначено нові проблемні позиції, що потребують подальшого вивчення.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асаєва В. В. Філософія сучасної полікультурної, мультилінгвальної освіти. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text11612.html>
2. Бабенко О. М. Етапи формування предметних компетенцій з хімії учнів середньої загальноосвітньої школи. *Педагогічні науки. Стан та перспективи шкільної хімічної освіти*: збірник наукових праць. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. С. 43–49.
3. Балицька І. В. Мультикультурна освіта в багатонаціональних країнах. (досвід США, Канади, Австралії) : монографія. К: Либідь, 2008. 335 с.
4. Барабаш О. Становлення компетентнісного підходу у сучасній освіті. *Нова педагогічна думка*. 2012. № 4. С. 133–136.
5. Бех І. Д. Виховання особистості : монографія: у 2 кн. К. : Либідь, 2003. 344 с.
6. Бех І.Д. Виховання особистості : навчально-методичний посібник: у 2- х кн. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : наук. видання. 2003. 280 с.
7. Бойко А. М. Концептуальні основи формування толерантності. *Рідна школа*. 2000. № 6. С. 12–20.
8. Буркова Л.В. Соціономічні професії: інноваційна підготовка спеціалістів у вищих навчальних закладах : монографія. К. : Інформаційні системи, 2010. 278 с.
9. Василюк А. В. Зміни у підготовці вчителів дошкільної і початкової освіти: польський досвід. Підготовка фахівців дошкільної та початкової освіти в умовах інтеграції України в європейський освітній простір: кол. моног. Вінниця, 2023. С. 6-30.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад і

голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

11. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко та ін. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.

12. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. вид. 2-ге, перероб. Київ: Академвидав, 2007. 616 с.

13. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини: монографія. Дніпропетровськ: Дніпро–VAL, 2010. 623 с.

14. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп. й випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

15. Губа Н. О., Кандиба М. О. Феномен особистісної компетентності у просторі наукового знання. *Психологічні перспективи*. Луцьк, 2010. Вип. 15. С. 52–61.

16. Гуренко О. І. Виховання етнічної толерантності та культури міжнаціонального спілкування у студентської молоді. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія*: зб. статей. Ялта : РВ КГУ, 2007. Вип. 13. Ч.2. С. 36-43

17. Державний стандарт початкової освіти: Постанова КМУ від 21.02.2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>

18. Добровольська Л., Окса М. Деякі психологічні умови перебудови міжкультурного спілкування в навчальному процесі. *Формування стратегії міжнародної комунікації особистості учня в онтогенезі: від методики до методології* : тези міжнародної науково-практичної конференції (13–14 вересня 2018 р., м. Мелітополь) / за заг. ред. Афанасьєва Л., Глебова Н. Мелітополь : Видво МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2018. С. 104–110.

19. Дрозд О. В. Виховання толерантності особистості у світлі християнської моралі: зб. наук. пр. *Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / гол. ред. М. Т. Мартинюк . Умань :

Софія, 2008. Ч.5. С. 42–48.

20. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

21. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

22. .Європейський вимір курсу історії нового часу в навчальних програмах для середньої школи в Україні. *Історія в школі*. 2012. №7–8. С. 1–35.

23. Євтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 3–13.

24. Єжова О. Створення освітнього середовища, спрямованого на формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. пр. Вип. 15, кн. 1. 2011. С. 464–471.

25. Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посібник / за ред. Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Несен. К. : Богдана, 2003. 520 с.

26. Захаренко О. А. Поспішаймо робити добро. Черкаси, 2017. 28 с.

27. Іванець Н. В. Формування мультикультурної компетентності учнів початкової школи: методичний посібник. Миколаїв: СПД Румянцева, 2019. 110 с.

28. Іванець Н. В. Мультикультурна школа-модель нової школи в системі освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2019. Вип. 23. Том. 2. С. 90–94.

29. Кендзьор П. І. Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу : дис. ...докт. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2017. 504 с.

30. Кіт Г.Г. Фахове зростання вчителя початкових класів: організаційно-педагогічний супровід. Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2022. Випуск 71. С. 54-61

31. Коберник О. М. Організація виховного процесу на засадах психолого-педагогічного проектування. *Педагогические науки*. URL: [http://www.rusnauka.com/14\\_NPRT\\_2010/Pedagogica/66947.doc.htm](http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Pedagogica/66947.doc.htm).

32. Козак А. В. Міжкультурна комунікація у контексті діалогу культур. *Записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Філологічні науки : зб. наук. пр.* Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 118. С. 106–110.

33. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України. *Агора*. Випуск 6: *Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки, культури і науки*. 2008. С. 5–14. URL : <http://political-studies.com/p=578>.

34. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. *Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : «К.І.С.», 2004. 112 с.*

35. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: Нормативний документ МОН України. *Шлях освіти*. 2000. №3. С. 7–13.

36. Концепція державної етнонаціональної політики України: Нормативний документ МОН України / за ред. Ю.Римаренка. *Освіта*. 1996. 22 травня. С. 10–11.

37. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: Наказ МОН № 641 від 16.06.15 р. URL: [http://osvita.ua/legislation/Ser\\_osv/47154/](http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/)

38. Концепція Нової української школи URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola->

[compressed.pdf](#)

39. Коцур Н. І., Варивода К.С. Психологічна безпека школярів в освітньому середовищі. *Безпека життєдіяльності, екологія і охорона здоров'я дітей і молоді XXI сторіччя: сучасний стан, проблеми та перспективи*: зб. матеріалів міжнарод. наук. практ. інтернет-конф., (м. Переяслав-Хмельницький, 29-30 вересня). Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 40-43.

40. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ: Грамота, 2005. 448 с.

41. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. / ред. кол.: Н. З. Софій, І. Г. Єрмаков та ін. К. : Контекст, 2000. 336 с.

42. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: монографія. Київ: КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 2003. 272 с.

43. Лазаренко Н. І. Нові вимоги до професіоналізму вчителя в умовах євроінтеграції. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія* : зб. наук. праць. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. № 54. С. 100-106.

44. Любчак Л. В. Професійні компетентності педагога нової української школи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2020. № 61. С. 140-145.

45. Мультикультуралізм і етнокультурні процеси в мінливому світі: дослідницькі підходи та інтерпретації / за ред. Г. І. Зверєвої. Москва: Аспект Пресс, 2003. 188 с.

46. Нова українська школа: poradnik dla vchytel'ia / za zag. red. N. M. Bibik. K. : Litera LTD, 2018. 160 s.

47. Нова українська школа: poradnik dla vchytel'ya / pid zag. red. Bibik N. M. K. : TOB «Vydavnychyy dim «Plyady», 2017. 206 s.

48. Oliy'nyk N.A., Bilik T.S., Basyuk A. M. Formuvannya tolerantnosti v molodshykh shkol'yariv. *Perspektivy ta innovatsii y nauci. Seriya: Pedagogika. Psichologiya. Medycyna.* Kyiv, 2022. Vyp. 6 (11). S. 299-309.

49. Oliy'nyk N. A., Trachuk N. M. Pраксеологічні аспекти професійної діяльності педагога. *Академічні студії. (Серія «Педагогіка»)*, 2021. Vyp. 3, Ч. 1. S. 75-84.

50. Oliy'nyk N. A., Imber V. I., Bilik T. S. Genderні особливості ціннісних орієнтацій студентів закладів вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць.* Вінниця: TOB «Друк плюс», 2022. Vyp. 64. S. 217-223.

51. Організаційно-педагогічні засади інноваційного розвитку ЗНЗ : монографія / за ред. Г. Д. Щекатунової. К. : Пед. думка, 2013. 264 с.

52. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. К. : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

53. Підласий, І. П. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів : навч. Посібник. К. : Україна, 1998. 343 с.

54. Пометун О. І. Теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді. *Управління школою.* 2005. № 8 (92). С. 42–47.

55. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. Київ: Видавництво А. С. К., 2004. 192 с.

56. Пометун О., Сущенко І. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичний посібник. Київ, 2017. 96 с.

57. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи* : бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : «К.І.С», 2004. С. 15–25.

58. Про загальну середню освіту: Закон України від 09.08.2019 р. № 651-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>

59. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи: Наказ МОН від 23.03.2018 р. № 283. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>

60. Про національні меншини: Закон України від 12.12.2012 № 2494-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>

61. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/1484-znayomtesya-zakon-ukrani-prosvtu-2017>.

62. Релігійна багатоманітність та міжкультурна освіта : посібник для школи / за ред. Дж. Кіста. Львів: ЗУКЦ, 2008. 160 с.

63. Родигіна І. В. Компетентнісно-орієнтований підхід до навчання. *Управління школою*. 2005. Вип. 8 (32). 96 с.

64. Рудь М. Формування громадянських якостей старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи в умовах полікультурного регіону: дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 – соціальна педагогіка. Л., 2002. 154 с.

65. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів і методистів початкового навчання. 2-ге вид., доповн., переробл. Київ, 2009. 226 с.

66. Ситник О. П. Професійна компетентність вчителя. *Управління школою*. 2006. № 14. С. 2–9.

67. Словник психолого-педагогічних термінів і понять / ред.-



упоряд. Ю. В. Буган, В. І. Урупський. Тернопіль : Астон, 2001. 176 с.

68. Стахова, І.А. Теоретичні аспекти формування готовості майбутніх учителів початкової школи до природоохоронної діяльності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*, 2020. Випуск 61. С.153-157.

69. Сухомлинська О. В. Рефлексії до генезу духовності в контексті виховання: на шляху до синтезу парадигм. *Історико-педагогічний альманах*: 2005. Вип. 1. С. 5–29.

70. Трасберг К. Мультикультурна освіта: розвиток ідей і пошук шляхів їх реалізації в сучасному світі / під ред. Л. Васильченко. Тарту, 2004. С. 7–12.

71. Banks J. A., Banks C. A. Handbook of Research on Multicultural Education. New York : MacMillan Publishing, 1995. 1125 p.

72. Demorgon J., Kordes H. Multikultur, Transkultur, Leitkultur, Interkultur. New York, 2006. P. 27–36.

73. Dervin F. Towards post-intercultural teacher education: analyzing «extreme» intercultural dialogue to reconstruct interculturality. *European Journal of Teacher education*. 2015. Issue 1. Vol. 38. P. 71–86.

74. Glowka D. Über einige Schwierigkeiten mit der «multikulturellen Erziehung». *Erz. In der multikulturellen Gesellschaft. VE-Info*. 1987. Nr. 17. P. 5.

75. Koval, T., Oliinyk, N., Kryvosheya, T., Khilya, A. Application of Gamification in Higher Education: Training of Early Childhood and Primary Education Teachers in Ukraine Vide. *Tehnologija. Resursi - Environment, Technology, Resources*, 2024. 2, pp. 183-187 Longman Dictionary of Contemporary English. Harlow: Longman Dictionaries, 1995. 1668. 275 p.

76. Nieke W. Anerkennung von Diversität als Alternative zwischen Multikulturalismus und Neo-Assimilationismus? *Arbeit in der Migrationsgesellschaft*. 2006. P. 40–48.

77. Sadker M. P., Sadker D. M. Teachers. School and society. New-York : McGraw-Hill Ink, 1997. 633 p.
78. Sierens S. Steunpunt Intercultureel Onderwijs. Universiteit Gent, 2000. 50 p.
79. Swartz E. Multicultural Education: Disrupting Patters of Supremacy in School Curricula, Practices and Pedagogy. *The Journal of Negro Education*. 1993. Vol. 62. N. 4. (Autumn, 1993). P. 493–506.
80. Takaki, Ronald I. A Different Mirror: A History of Multicultural America. Boston : Little, Brown and Company, 1993. 508 p.
81. The Competences in Education for Sustainable Development («Learning for the future: Competences in Education for Sustainable Development»; ECE/CEP/ AC.13/2011/6) were adopted at the sixth meeting of the United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) Steering Committee on Education for Sustainable Development on 7 April 2011.

